

Euskararen ahoskera eta hizkera-mailak: aldakortasuna aztergai

Irati Urreta Elizegi

irati.urreta@ehu.eus

Hizkuntzalari Euskaldunen V. Topaketa:

Kimu berriak Euskal Hizkuntzalaritzan

Eibar, 2021-07-02

Egitura

1. Ikerketa-lana kokatzen
2. Helburuak
3. Fonologia Naturala eta hizkera-mailak
4. Metodologia
 - 4.1. Datu-bilketa
 - 4.2. Datuen azterketa
5. Laburbilduz. Aurrera begira

1. Ikerketa-lana kokatzen

- Hizkuntza osasuntsu batek **berez gara dezake** aldakortasun funtzionala (Milroy 1994: 21).
 - Euskara **hizkuntza gutxitua; soziologikoki murriztua.**
- Euskararen kasuan, hasiera batean behintzat, **berariaz antolatu behar** aldakortasun funtzionala.

- 1968an batu idatzirako arauak plazaratu, **1998ra arte ahozkorako ez zen ezer proposatu.**

- 1998an **EBAZ** (Euskaltzaindia 1998).

2. Helburuak

- Ahoskeran **hizkera-mailaren arabera** izan daitekeen **aldakortasuna** aztertu.
 - Hizkera-maila **arduragabea** vs. hizkera-maila **zaindua** (Oñederra eta beste 2015: 525)
- Zenbait hiztunen ahozko jardunen **azterketa fonetiko-fonologikoa**, Fonologia Naturala oinarri hartuta.

- Analisia osatzeko, kontuan hartu beste alderdi batzuk:

- **Estandarizazioa.**

- Hitzunen **alderdi psikologikoa.**

Pertzepzio eta jarrerak → eragina ahoskera bat edo beste erabiltzean (Garrett 2010, Cestero & Paredes 2018).

- Analisia osatzeko, kontuan hartu beste alderdi batzuk:

- **Estandarizazioa.**

- Hitzunen **alderdi psikologikoa.**

Pertzepzio eta jarrerak → eragina ahoskera bat edo beste erabiltzean (Garrett 2010, Cestero & Paredes 2018).

- ❖ Alderdi fonologikoak, soziologikoak eta psikologikoak uztartu.

3. Fonologia Naturala eta hizkera-mailak

- 60-70eko hamarkadan **D. Stampe**-k sortutako teoria; teoria esplikatzailea.
- Bilakabide fonologikoak **eragiketa mentalak**, artikulatorioki edo oharmentaren aldetik dagoen zailtasun bat saihesteko (Hurch 1988: 350).

- Bilakabide segmentalen sailkapen nagusienerako **hizkera-mailak definitzaile** (Donegan eta Stampe 1979: 142-143):

- **Fortitio edo indartze-bilakabideak** → argitasuna eskatzen duten egoera edo estiloak; maila zainduak. *Ogia* → *ogi[j]a*, *ogi[ʃ]a*/*ogi[ʒ]a*.

- **Lenitio edo ahultze-bilakabideak** → argitasuna eskatzen ez duten egoera edo estiloak; maila arduragabeak. *Egon* → *eon*.

- Analisiaren proposamenaren muinean **hizkuntzen erabileraren** alderdia.

- Fonologia Naturalak zer eskain diezaguke?

Euskaraz orain, estandarizazioarekin lotuta, gertatzen ari den berpizte-prozesuaren **analisirako oinarriak.**

- Eta guk? Zer eskain diezaiokegu teoriari, euskaratik abiatuta?

Euskararen oraingo berpiztea “**laborategi**” **aproposa** teorian ekarpenak egiteko.

- Euskara **ez** da hizkuntza **normala** izan → *fortitio* eta *lenitioen* arteko **banaketa ez** da **normala**:

- Euskara **ez** da hizkuntza **normala** izan → *fortitio* eta *lenitio*en arteko **banaketa ez** da **normala**:

(1) *eon* ‘egon’ (*lenitio*) → hizkera-maila arduragabeetan.

e[ɣ]on (zainduetan; EBAZ V.3. araua).

(2) *dir[ue]* ‘dirua’ (*lenitio*) → hizkera-maila arduragabeetan.

dir[ua] (zainduetan; EBAZ II.b. araua).

- Euskara **ez** da hizkuntza **normala** izan → *fortitio* eta *lenitio*en arteko **banaketa ez da normala**:

(1) *eon* ‘egon’ (*lenitio*) → hizkera-maila arduragabeetan.

e[ɣ]on (zainduetan; EBAZ V.3. araua).

(2) *dir[ue]* ‘dirua’ (*lenitio*) → hizkera-maila arduragabeetan.

dir[ua] (zainduetan; EBAZ II.b. araua).

(3) *ogi[j]a* ‘ogia’ (*fortitio*) → hizkera-maila arduragabeetan.

og[ia] (zainduetan; EBAZ II.b. araua).

(4) *etx[ia]* ‘etxea’ (*fortitio*) → hizkera-maila arduragabeetan.

etx[ea] (zainduetan; EBAZ II.a. araua).

❖ Ahoskera zaindua **bilakabide fonologikoak** (*fortitio* nahiz *lenitio*) “**kentzearekin**” (“ez egitearekin”) lotzen; **idatzi bezala irakurtzeko joera** (Oñederra 1994: 1590).

- Idatziaren **estandarizazioa nahiko berria** izateak indartu egiten du letren ahoskerarako joera (Haugen 1966: 930).

- **Ez da** ahoskatzen **irakatsi**.

- <zd> bilkurako herskariaren ahoskera hizkera-maila arduragabeen:

(5) IU: *ez [t]ue jartzen* ‘ez dute jartzen’; *ez [t]aket* ‘ez daukat’.

LL: *ez [t]eu iten* ‘ez dugu egiten’; *ez [t]igue uzten* ‘ez digute uzten’.

MB: *ez [t]akit* ‘ez dakit’; *ez [t]ie* ‘ez dira’.

OB: *ez [t]io uzten* ‘ez dio uzten’; *ez [t]it ematen* ‘ez dit ematen’.

MLE: *ez [t]a ikusten* ‘ez da ikusten’; *ez [t]unak* ‘ez duenak’.

AO: *ez [t]et esango* ‘ez dut esango’; *ez [t]iela* ‘ez direla’.

- <zd> bilkurako herskariaren ahoskera hizkera-maila zainduan:

(6) Hiztun guztiek: *ez [d]a*; *ez [d]ugu*; *ez [d]ira*; *ez [d]en*.

- <zd> bilkurako herskariaren ahoskera hizkera-maila arduragabeen:

(5) IU: *ez [t]ue jartzen* ‘ez dute jartzen’; *ez [t]aket* ‘ez daukat’.

LL: *ez [t]eu iten* ‘ez dugu egiten’; *ez [t]igue uzten* ‘ez digute uzten’.

MB: *ez [t]akit* ‘ez dakit’; *ez [t]ie* ‘ez dira’.

OB: *ez [t]io uzten* ‘ez dio uzten’; *ez [t]it ematen* ‘ez dit ematen’.

MLE: *ez [t]a ikusten* ‘ez da ikusten’; *ez [t]unak* ‘ez duenak’.

AO: *ez [t]et esango* ‘ez dut esango’; *ez [t]iela* ‘ez direla’.

EBAZ X. araua: *ez [t]a*

- <zd> bilkurako herskariaren ahoskera hizkera-maila zainduan:

(6) Hiztun guztiek: *ez [d]a*; *ez [d]ugu*; *ez [d]ira*; *ez [d]en*.

(Urreta 2020: 647-648)

■ **Gaztelaniaren** (besteak beste) ahoskera nagusitu:

(7) *a la[z] doce* ‘hamabietan’.

(8) *la[z] damas* ‘damak’.

(9) *ha[z] dicho* ‘esan duzu’.

■ Euskaraz hizkera-maila zainduan:

(10) Hiztun guztiek: *e[z] da*, *e[z] dugu*, *e[z] den*, *e[z] dira*.

- ❖ Zer gertatzen da normaltze bidean dagoen hizkuntza baten fonologia sisteman, aro horretan?
- ❖ Zer eragin du estandarizazioak?

4. Metodologia

4.1. Datu-bilketa

- **Hizkera-maila arduragabeko jarduna** → elkarrizketa bana eguneroko gauza edo zereginen inguruan; “hizketa espontaneoa” (Llisterri 1992: 3).
- **Hizkera-maila zainduko jarduna**→ balizko ETB1eko dokumental baterako testu bat ozen irakurtzea (Chambers & Trudgill 1998 [1980], Durand 2014).
- **Galdetegia**→ zenbait hoskeraren inguruko pertzepzio edo jarrerari buruzko galderak.

4.2. Datuen azterketa

- Bi hizkera-mailetako ahoskerak **erkatu**.
- Hizkera-maila zainduko jardunetan **EBAZ** arau edo proposamenak **betetzen** diren edo ez adierazi.
- **Galdetegitik** jasotako informazioa erabili erkaketa osatzeko.

*Atal bereizi gisa ere landu.

5. Laburbilduz. Aurrera begira

- Euskararen ahoskera eta hizkera-mailak aztergai.
- Zenbait hiztunen hizkera-maila arduragabeko eta zainduko ahozko jardunak bildu eta aztertu.
- Galdetegia hiztunek dituzten hautemate eta usteak ezagutzeko.
- ❖ Alderdi fonologikoak alderdi soziologiko eta psikologikoekin uztartu.

Erreferentzia bibliografikoak

Cestero, A. M. & Paredes, F. 2018. “Creencias y actitudes hacia las variedades cultas del español actual: el proyecto PRECAVES XXI”. *Boletín de Filología* 53 (2), 11-43.

Chambers, J. K. & Trudgill, P. 1998 [1980]. *Dialectology*. New York: Cambridge University Press.

Donegan, P. & Stampe, D. 1979. “The study of Natural Phonology”. In D. A. Dinnsen (arg.), *Current Approaches to Phonological Theory*. Bloomington: Indiana University Press, 126-173.

Durand, J. 2014. “Corpora, variation, and phonology: an illustration from French liaison”. In J. Durand, U. Gut & G. Kristoffersen (arg.), *The Oxford Handbook of Corpus Phonology*. Oxford: Oxford University Press, 240-264.

Euskaltzaindia. 1998. “Euskara Batuaren Ahoskera Zaindua”. *Euskera* 43 (2), 485-490.

Garrett, P. 2010. *Attitudes to language*. Cambridge: Cambridge University Press.

Haugen, E. 1966. “Dialect, language, nation”. *American Anthropologist* 68, 922-935.

- Hurch, B. 1988. “Phonetics and phonology. Phonology and phonetics”. *Zeitschrift für phonetische Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung* 41 (3), 346-352.
- Llisterri, J. 1992. “Speaking styles in speech research”. *ELSNET/ESCA/SALT Workshop on Integrating Speech and Natural Language*. Dublin, uztailak 15-17. <http://liceu.uab.es/~joaquim/publicacions/SpeakingStyles92.pdf>. [2021-05-12].
- Milroy, J. 1994. “The notion of “standard language” and its applicability to the study of Early Modern English pronunciation”. In D. Stein & I. Tieken-Boon van Ostade (arg.), *Towards a Standard English: 1600-1800*. Berlin-New York: Mouton de Gruyter, 19-29.
- Oñederra, M. L. 1994. “Ahoskera araupetzeaz II”. *Euskera* 39 (2), 1589-1605.
- Oñederra, M. L., Elordui, A., Epelde, I., Etxeberria, P., Jauregi, O. & Salaberria, J. 2015. “Euskaltzaindiaren Ahoskera batzordearen txostena (Ahoskerak axola du)”. *Euskera* 60 (2), 499-531.
- Urreta, I. 2020. “Euskararen ahoskera hizkera-maila ezberdinetan: aldagarritasuna aztertzen”. *Euskera* 65 (2), 625-657.